

Приказ

Исходишта поезије

Снежана Самарџија, *Исходишта поезије (Обред и мит у усменом песничтву)*, Библиотека „Књижевност и језик“, књ. 62, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2022, 307 стр.

Рукопис *Исходишта поезије (Обред и мит у усменом песничтву)* представља нову, драгоцену књигу врсног стручњака за народну књижевност и фолклор проф. др Снежане Самарџије, која доноси низ лепих научних приноса, пре свега када је реч о компаративним сагледавањима обреда и усменог „текста“, као и о поетичким изучавањима српске усмене лирике.

Снежана Самарџија је, без сумње, један од водећих проучавалаца историје и поетике усмених књижевних облика у српској фолклористици. Књига *Исходишта поезије* представља још једну потврду високих научних и стручних квалитета њеног рада на проучавању српских усмених умотворина.

Искорачивши у сакрално време мита и обредно време поезије, књига *Исходишта поезије* представља до сада најкомплекснију студију у низу структуралистичких и семиотичких радова проф. Снежане Самарџије. Интертекстуално сагледавање односа између лирског „текста“ и усмене обредности полази од питања (не)могућности жанровске диференцијације између обреда и обичаја („Обичај и обред – као синоними“), преко разматрања полазишта за класификацију усмених врста, до сагледавања „текста“ у контексту и контекста у „тексту“.

У поглављу „Лирски ’текст’ између обредне стварности и метафоре“ дају се изврсне анализе одабраних лирских текстова. Издваја се поглавље „На ранилу – Ал’ на води јеленче“. Песма из збирке Вука Караџића „На Цвијети на ранилу“ ефектном сликом јелена на води, који „рогом воду мућаше, а очима бистраше“, у фрагментима чува расуте бисере у времену покидане митолошке ниске заборављених значења, које обредну стварност претварају у метафорички језик изузетне поетске сликовитости.

Обредно-породични животни круг („О убава лепа славо Божја!“; „Кумство од Бога послато“; „У свате се иде на весеље“; „Наопако коло поведоше“) почива на систему етичких принципа колектива који у себи чува веома архаична значења („У кодексу части“). Када је реч о корпусу, овај сегмент монографије карактерише померање ка епским и лирско-епским врстама и усмереност ка јавним и друштвеним манифестацијама обредног.

Анализе одабраних текстова народне поезије из Вукових збирки, *Ерлангенског рукописа* и Богишићевог зборника откривају раскошне интертекстуалне мреже симболичких знакова једне заборављене културе која се простире у језику мита и поетици обреда.

Тумачења текстова заснована су на одличном познавању литературе која се бави упоредном религијом словенских и индоевропских култура, етнографским испитивањима живота и обичаја српског народа, књижевно-историјским и књижевнотеоријским студијама од 19. века до данас, као и креативним стилско-језичким и текстолошким анализама.

Како ауторка наводи, први подстицај за размишљања о овим темама дали су професори српског језика и књижевности на једном од семинара за стручно усавршавање, који је крајем 2019. организовало Друштво за српски језик и књижевност Србије, када су, у анонимној анкети, истакли оне области које им задају посебне тешкоће при обради народне књижевности на школским часовима, као што су:

Обредне и обичајне лирске народне песме; Митолошке песме; Проучавање варијантности епских песама; Проблеми жанровског одређења народних приповедака; Славе које славе јунаци; Поруке и врлине које негују наше народне песме; Епска матрица и етичко обликовање ученика: између мита и критичког мишљења; Лирске народне песме; Кратке фолклорне форме; Архаизми у песамама и патријархалне норме; Интернационални мотиви у епској поезији; Етички проблеми настали због промене сензибилитета у патријархалном и савременом друштву; Свети Сава у народној књижевности; Терминологија у народној књижевности; Жена у народној поезији; Рецитовање епских народних песама; Упоредно читање епске песме „Бановић Страхиња“ и драме Борислава Михајловића Михиза.

Ауторка посебно наглашава да одељци ове књиге нису осмишљени као методичке припреме за час, већ пружају књижевноисторијска обавештења и/или основ за различите могућности тумачења српског усменог песништва и анализе појединих варијаната у склопу различитих методичко-методолошких приступа.

Књига *Исходишта поезије* надовезује се на темељну књижевнотеоријску студију *Биографије епских јунака* исте ауторке, која је објављена као 27. књига едиције „Књижевност и језик“ Друштва за српски језик и књижевност Србије (Београд, 2008). *Исходишта поезије* баве се најкомплекснијим питањима из домена књижевнотеоријских и књижевноисторијских изучавања појмова из предметног подручја усмене књижевности, од поетике мита, односа обреда и усмене речи, функције обреда у језику и језика у поезији, исходишта усмених формула и облика. Понирући у честице обредног текста, ауторка открива читав свет заборањених и запретених симбола, васпостављајући у лирским и епским текстовима древни космички ритам смењивања природних циклуса, календарских промена и прожимања човека и света који га окружује у живо клупко језика и значења.

Исходишта поезије је комплексан покушај заснивања синкретичке методологије на основу интертекстуалних проучавања књижевности, студија из упоредне религије и митологије, етнографских прилога из народног живота, до књижевнотеоријских и стилско-језичких анализа текста. Преко средишних појмова варијанте, естетике истоветности и проблематике усмене генологије, усменокњижевних анализа и тумачења одабраних текстова, до жанровских промишљања усмених поетских облика и малих фолклорних форми обликују се тематско и стилско јединство књиге.

Књига која је пред нама представља фолклористичку студију, али и етномитолошки приручник, пресек историје проучавања (својеврсни пут ка историји народне књижевности), будући да прилежно обухвата, поред порекла, генезе и исходишта усмене поезије, реконструкцију обредног текста у контексту, каталог магијских формула и путеве и домете њиховог индексирања у последња два века. Средиште монографије представља лирска песма. Реч је превасходно о обредним и обичајним врстама, при чему се текст посматра као саставни део обреда који има одређену практичну намену, делотворну и сврховиту у заједници која га практикује:

Оскудна сведочанства о најдубљим слојевима српске баштине не могу осветлити ни динамику промена, условљених историјским токовима. Неоспорно, бројни процеси су се одражавали на веровања, етичке норме и целокупан поглед на свет. Истовремено, ни традиција Срба није остајала изолована, већ су се непрекидно одвијала и прожимања са културама других народа, независно од степена развитка или природе контаката. Усмено стваралаштво, као сегмент комплексног феномена народне културе, и поједине фолклорне форме могли су „конзервирати“ трагове различите старине. И умотворине су такође пролазиле кроз разне преображаје. Првобитна значења песничких слика и

формула током времена су изгубљена. Али, неке од најстаријих представа, па и намене појединих „једноставних облика“ преображени су, прекривени и прикривени млађим слојевима. Поред тога, очували су их сам језик, фразеологија, контекст импровизације нарочито лирских песничких врста, које су најинтензивније повезане са судбином јединке и животом колектива.

У разматрању односа усмене поетске речи, мита и обреда поуздана полазишта су студије Александра Веселовског, особито теза о психолошком, емоционалном или поетском паралелизму, који се заснива на древном анимистичком осећању и виђењу света, као и на митском мишљењу о паралелама и аналогијама које спајају човека са природом.

У монографији *Исходишта поезије* веома детаљно су обрађени принципи и модели класификације усмених поетских врста од Вука до данас, што представља својеврстан приказ историје усмене књижевне генологије код Срба и Хрвата. Полазећи од условне поделе по времену настанка, већина фолклориста обредне песме класификује као најстарије. Њихово извођење сеже у далеку прошлост, до времена паганства и примитивне свести наших далеких предака.

У поглављу „Поезија и митологија“ проф. Самарџија се подухвата веома комплексних задатака да расветли однос језика и мита у систему усмених поетских облика („Мит – од свете приче до поетског света“), при чему је акценат на „особито митологичким пјесмама“ из Вукове збирке:

Иако је јасно обележио „особито митологичке“ песме у склопу лирике, Вук је исти термин употребио и за другачије обликоване варијанте. Завршавајући о Мученицима 1841. у Бечу кратак, нови предговор за први том *Српских народних пјесама*, настојао је да и за ту збирку заинтересује – читалачку публику. Уопштено је најавио „пјесме јуначке од најстаријих времена до пропасти царства и господства српског“. Издвојио је и „девет, понајвише побожнијех и 'особито митологичкијех', којима се не зна старина (у једној се од њих спомињу дивови)“ (Караџић 1975: 45). Тиме је обухватио легенде и бајке у стиху, односно подврсте „пјесама на међи“ лирике и епике, мада су ликовима вила и змајева, оностраних и природних сила, богова, светаца и јунака дивовског стаса, а змајевитог и вилинског порекла, припадале бројне улоге у целокупном усменом стваралаштву Срба и културама свих народа света.

У митолошким песмама срећемо низ устаљених стилских средстава, која су некада несумњиво имала магијско дејство. Данас су то

стални епитети, метафоре и поређења којима се људски послови и дани изједначавају са небеским првоизворима. Ове поетске слике, истовремено, доприносе сложености значења и естетским квалитетима песме. Слике које су усменим преношењем пренете из древне митолошке старине понекад су нечитљиве и нејасне не само за савремене тумаче, већ и за извођаче и публику.

У митолошким песмама реч плоди и прочишћује, лечи и обнавља; то је „жива“ реч, која има магијску моћ да утиче на свет око себе. Управо тој, живој и животворној речи, проф. Самарџија посвећује последње поглавље монографије („Магија речи – осврт на кратке говорне облике“). Прилози о заједничким одликама кратких говорних облика, о пословицама које представљају „познање живљења на овоме свијету“, те о благословима и клетвама (у којима се похрањују митске формуле и акумулира магијска моћ језика), несумњиво спадају у најбоље радове написане о малим фолклорним формама у историји проучавања ових врста у српској и јужнословенској фолклористици.

Особиту драгоценост књизи проф. Самарџије дају приложене табеле са екцерпираним примерима. Оне дају потпуније сагледавање појединих тема, али и прецизан индекс мотива, стилских фигура, формула. Највећи број примера преузет је из Вуковог корпуса, уз поједина тумачења песама из старијих записа. Како истиче ауторка, грађа није сведена на школски програм, с обзиром на то да су разматрања ових тема првенствено намењена професорима и студентима српског језика и књижевности.

Монографија *Исходишта поезије (Обред и мит у усменом песничству)* проф. Снежане Самарџије представља изузетан допринос цењене ауторке српској науци о књижевности. Књига се надовезује на низ вредних фолклористичких студија објављених у угледној едицији „Књижевност и језик“ Друштва за српски језик и књижевност Србије.

Бошко Сувајџић / Boško Suvajdžić
Универзитет у Београду, Филолошки факултет /
University of Belgrade, Faculty of Philology
E-mail: boskosuvajdzic65@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5305-7551>

Примљено/Received: 17. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 20. 11. 2023.